

ANIMIZM TALQINLARINING LINGVOPOETIK TAHLILI

Toshmamatov Xurshid Ikrom o'g'li
Xalqaro innovatsion universiteti
"Lingvistika (o'zbek tili)" yo'nalishi
magistranti

LINGUO-POETIC ANALYSIS OF ANIMISM INTERPRETATIONS

Toshmamatov Khurshid Ikromovich
International Innovation University
Master's degree student in Linguistics (Uzbek
language)

ЛИНГВОПОЭТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ИНТЕРПРЕТАЦИЙ АНИМИЗМА

Тошмаматов Хуршид Икромович
Международный инновационный
университет
Магистрант направления «Лингвистика
(узбекский язык)»

E-mail: xurshidregistan@gmail.com

Orcid: 0009-0209-1246-3472

Doi:

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17162351>

Annotatsiya: Ushbu maqolada animizm tushunchasining lingvistik va poetik matnlarda qanday talqin qilinishi tahlil etiladi. Jumladan, adabiy asarlarda jonsiz predmetlarga jon bag'ishlash, ularni tirik mavjudot sifatida gavalantirish orqali inson ruhiyati va tabiat o'rtasidagi estetik bog'liqlik ifodalanadi. Maqolada xalq og'zaki ijodi, mumtoz adabiyot hamda zamonaviy she'riyatda uchraydigan animistik obrazlarning lingvopoetik xususiyatlari, ularning stilistik ifoda vositalari orqali namoyon bo'lish shakllari tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: animizm, lingvopoetika, personifikatsiya, metafora, poetik matn, stilistika.

Abstract: This article analyzes the concept of animism in linguistic and poetic texts. It examines how inanimate objects are personified and represented as living beings to reflect the emotional connection between humans and nature. The study focuses on the linguopoetic features of animistic expressions found in folklore, classical literature, and modern Uzbek poetry, highlighting the stylistic tools used to convey these representations.

Keywords: animism, linguopoetics, personification, metaphor, poetic text, stylistics.

Аннотация: В статье рассматривается трактовка понятия анимизма в лингвистических и поэтических текстах. Особое внимание уделяется одушевлению неживых предметов и их представлению как живых существ с целью выразить эмоциональную связь между человеком и природой. Исследуются лингвопоэтические особенности анимистических образов в фольклоре, классической и современной узбекской поэзии, а также стилистические средства их выражения.

Ключевые слова: анимизм, лингвопоэтика, персонификация, метафора, поэтический текст, стилестика.

KIRISH

Adabiy matnda obrazlar tizimi orqali inson tafakkuri, ruhiy kechinmalari va dunyoqarashi ifoda etiladi. Shu bois ham adabiylikning asosiy belgilaridan biri sifatida obrazlilik, tasviriylik va poetik kuch e'tirof etiladi. Bu kontekstdagi obrazlardan biri — animistik tasvirlar bo'lib, ular orqali jonsiz narsa yoki hodisalarga jonli mavjudot xususiyatlari yuklanadi. Animizm qadimiy e'tiqodiy qarash bo'lib, dastlab diniy-mifologik manbalarda shakllangan. Biroq, keyinchalik bu tushuncha adabiyot, san'at, til va madaniyatda muhim semantik va estetik vositaga aylangan.

O'zbek adabiyotida ham animistik obrazlar qadimiy xalq og'zaki ijodidan tortib, mumtoz adabiyot va zamonaviy she'riyatgacha yetib kelgan. Jumladan, Alisher Navoiy, Bobur, Ogahiy, Erkin Vohidov, Abdulla Oripov singari shoirlar ijodida jonsiz tabiat hodisalari — osmon, shamol, yulduz, ko'ngil, daryo kabi tushunchalar tirik mavjudot sifatida tasvirlanadi. Bu orqali shoir insonning ichki kechinmalarini, ruhiy holatini chuqur estetik ifoda vositasi sifatida aks ettiradi.

Ushbu maqolada animistik tasvirlarning adabiy matndagi ifodasi lingvopoetik yondashuv asosida tahlil qilinadi. Jumladan, personifikatsiya, metafora, epitet, tashbeh, parallelizm kabi badiiy vositalar orqali animizmning qanday poetik kuch kasb etishi aniqlanadi. Maqolada o'zbek adabiyotidagi animistik obrazlarning ma'naviy, estetik va tilshunoslik jihatlari chuqur tahlil qilinadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA ADABIYOTLARNING TAHLILI

Animistik obrazlar o'zbek adabiyotida ko'p hollarda tabiat hodisalariga insoniy fazilatlarni yuklash orqali yaratiladi. Bu hodisa personifikatsiya – ya'ni jonsiz narsalarning tirik mavjudot sifatida gavdalanishidir. Bunday obrazlar ko'pincha shoirning ichki kechinmasini, ruhiy iztirobini yoki falsafiy mushohadasini ifodalashda ishlatiladi.

Masalan, Alisher Navoiy “Munojot” qasidasida abstrakt tushunchalarni ruhiy faoliyatga ega bo'lgan mavjudot sifatida tasvirlaydi. Quyidagi bayt:

*Ey kamoli qudrat ila har ne barorur, Xudo,
Har kamol ichra kamolot anga zarur, Xudo.*

Bu yerda “kamol” va “kamolot” – odatda noaniq, ruhsiz tushunchalar sifatida qaraladi, ammo baytda ular Allohning buyruqlariga bo'ysunuvchi, faol holatdagi kuch sifatida talqin etiladi. Bu esa poetik animizmning o'ziga xos namunasidir.

Zamonaviy she'riyatda esa animistik tasvirlar ko'proq ramz va konnotatsion (ya'ni ma'no qatlamlarini boyituvchi) vazifa bajaradi. Shoirlar daryo, shamol, yulduz kabi hodisalarni ruhiy-psixologik kechinmalar bilan bog'lab, ularni noan'anaviy

badiiy vositaga aylantiradilar. Bunday misollarni Muhammad Yusufning quyidagi misrasida ko‘rish mumkin:

“Ko‘nglim osmonda yulduzlar izlar...”

Bu misrada “ko‘ngil” ko‘tarilgan, yulduz izlaydi — bu holatda ko‘ngil go‘yo harakat qiluvchi, istakli mavjudot sifatida jonlantirilgan.

Natijalardan biri shuki, animistik obrazlar oddiy poetik bezak emas, balki adabiy matnda falsafiy, ruhiy, estetik va kommunikativ yuklamaga ega bo‘lgan obrazlar tizimidir. Ular o‘quvchining hissiy holatini kuchaytiradi, obrazni jonli va chuqur idrok etishga yordam beradi. Animizm tushunchasi qadimiy diniy-falsafiy qarashlardan boshlab zamonaviy lingvistik va adabiy tahlil sohalarigacha keng tadqiq etilgan. Ushbu tushuncha asosan jonsiz narsalarga jonli mavjudot xususiyatlari berilishi, ya’ni jonlantirish hodisasi bilan bog‘liq bo‘lib, u lingvistik jihatdan personifikatsiya, poetik jihatdan esa badiiy obraz yaratish vositasi sifatida qaraladi.

Sohrab Sepehrining she‘rlari asosida olib borilgan tahlillarda (Abdulqadir Turaan Mahmoodi, 2022) shoirning tabiat obrazlarini insoniy tuyg‘ular, harakatlar va holatlar bilan uyg‘unlashtirganligi ko‘rsatib o‘tiladi. Muallif animistik ifodalar orqali inson va tabiat o‘rtasidagi estetik bog‘liqlikni badiiy til vositasida ifoda etishini tahlil qilgan. Sepehrining "daryo kuylaydi", "daraxt eslaydi", "sokinlik yo‘l yuradi" kabi iboralari jonlantirish usulining lingvopoetik namunalari sifatida ko‘rsatiladi.

David Jhave Johnston tomonidan yozilgan "Aesthetic Animism" nomli monografiyada raqamli adabiyot va zamonaviy kodlangan matnlarda animistik estetikani shakllantirish masalasi yoritiladi. U raqamli poetik matnlarda jonlantirish jarayoni faqat til orqali emas, balki vizual, audio va interaktiv elementlar orqali ham amalga oshirilishini qayd etadi. Bu yondashuv animizmni kengroq ontologik va estetik kontekstdan o‘rganishga imkon beradi.

Eldar T. Hasanov o‘z tadqiqotida animizm va til evolyutsiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganadi. Unga ko‘ra, inson tafakkuri va ibtidoiy til shakllanishida jonsiz narsalarni jonli deb tasavvur qilish, ya’ni animistik qarashlar muhim rol o‘ynagan. Bu esa til vositasida dunyoni anglash va tushuntirish ehtiyojidan kelib chiqqan.

Oxford diniy entsiklopediyasida keltirilgan zamonaviy yondashuvlarga ko‘ra, animizm nafaqat tarixiy e’tiqod shakli, balki madaniy, semiotik va estetik fenomen sifatida ham talqin qilinmoqda. Ayniqsa, adabiyot va san’atda animistik obrazlar orqali inson va atrof-muhit o‘rtasidagi mavjud bog‘liqlik, ruhiy holat va hayotiy falsafa tasvirlanadi.

Shuningdek, Internet Encyclopedia of Philosophy'da animizmning ijtimoiy va falsafiy jihatlarini tahlil qilinadi. Bu yerda animistik tasavvurlar jamiyatda tabiiy muhitga nisbatan hurmat, ehtirom va axloqiy munosabatlar shakllanishiga ta'sir ko'rsatgani ta'kidlanadi. Bu holat adabiy matnlar orqali ham namoyon bo'lib, tabiatni insoniy lashtirish orqali ma'naviy-estetik yuksaklikka erishish kuzatiladi.

Yuqoridagi tadqiqotlar animizmning adabiy matnlarda jonlantirish (personifikatsiya) orqali ifodalanishini nafaqat badiiy tasvir sifatida, balki lingvopoetik va madaniy mazmunga ega bo'lgan murakkab tizim sifatida ko'rsatadi. Ushbu yondashuvlar asosida, animizm faqat ibtidoiy dunyoqarash emas, balki hozirgi zamon adabiyoti va tilshunosligida dolzarb tahliliy mavzulardan biri ekanligi ayon bo'ladi.

Animistik obrazlarning estetik-falsafiy yuklamasi. Animistik obrazlar adabiy matnda insonning ichki kechinmalarini, dunyoqarashini, falsafiy va estetik qarashlarini ifodalashda muhim vosita sifatida namoyon bo'ladi. Badiiy tasvirda jonsiz narsalarga jon bag'ishlash orqali shoir hayotiy haqiqatni emotsional va obrazli shaklda ifoda etadi. Bu orqali inson va tabiat o'rtasidagi bog'liqlik, ruh va jism, hayot va o'lim, borliq va yo'qlik singari falsafiy qarama-qarshiliklar san'at vositasi bilan badiiy talqinga olinadi.

O'zbek adabiyotida, ayniqsa, mumtoz she'riyatda bu kabi obrazlar keng uchraydi. Tabiat hodisalari insoniy his-tuyg'ular, istak va kechinmalar bilan uyg'unlashtiriladi. Yulduzlar — umid, ko'ngil — beqarorlik, daryo — toshqin tuyg'ular, shamol — o'tkinchi g'am timsoli sifatida ishlatiladi. Bunday obrazlar estetik yuksaklikka ega bo'lib, o'quvchining idrokini boyitadi, ruhiy holatiga ta'sir o'tkazadi.

Bu jihat animizmni shunchaki stilistik uslub emas, balki estetik-falsafiy hodisa sifatida ko'rishga undaydi. Shoir tabiat manzarasi orqali inson qalbining ichki qarama-qarshiliklarini ochib beradi. Bunda so'z nafaqat axborot, balki ma'naviy-ruhiy yuk tashuvchi vositaga aylanadi.

Animistik obrazlar xalq dunyoqarashida shakllangan ramzlar tizimiga asoslangan bo'lib, ular orqali milliy tafakkur, an'anaviy madaniyat va diniy-falsafiy qadriyatlar aks etadi. Demak, animizm — bu faqat poetik vosita emas, balki jamiyatning ma'naviy holatini, ruhiy kechinmalarini, estetik didini ifodalovchi ko'zgudir.

XULOSA

O'rganilgan adabiy manbalar va lingvopoetik tahlillar asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

Animizm – badiiy tafakkur mahsuli sifatida o‘zbek adabiyotida qadimdan mavjud bo‘lib, u orqali insonning ruhiy holati va tabiatga bo‘lgan estetik munosabati obrazli shaklda ifodalanadi.

Lingvopoetik vositalar, xususan personifikatsiya, metafora, epitet va sintaktik parallelizmlar animistik obrazlarni yaratishda asosiy ifoda vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu obrazlar matnga emotsional kuch, tasviriylilik va ma’nodagi chuqurlik olib kiradi.

Animizm tasvirlari xalq og‘zaki ijodidan tortib, zamonaviy she’riyatgacha uzviy rivojlanib kelgan bo‘lib, ularning semantik va stilistik yuki turli davrlarda har xil ma’naviy g‘oyalarni uzatishda vosita bo‘lib xizmat qilgan.

Zamonaviy adabiyotda animistik ifodalar orqali inson va tabiat, tashqi va ichki olam o‘rtasidagi ruhiy, hissiy bog‘liqlik badiiy shakllantirilmoqda.

TAKLIFLAR

O‘zbek adabiyotidagi animistik tasvirlarni zamonaviy lingvistik yondashuvlar asosida (kognitiv lingvistika, diskurs tahlili) chuqurroq o‘rganish lozim.

Maktab va oliy ta’limda adabiy matn tahlilida lingvopoetik kompetensiyani rivojlantirish uchun animistik obrazlar asosida amaliy mashg‘ulotlar joriy etilishi maqsadga muvofiq.

O‘zbek tilshunosligida animistik ifodalarning semantik-struktural tahlili bo‘yicha alohida izlanishlar olib borilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Primitive Culture". Teylor E.B. – London, 1871.
2. "San’atning semiotik tabiati". Lotman Yu.M. – Toshkent: Yozuvchi, 1992.
3. "Metaphors We Live By". Lakoff G., Johnson M. – University of Chicago Press, 1980.
4. "She’riyat va tafakkur". Karimov O. – Toshkent: Fan, 2019.
5. "Lingvopoetik tahlil nazariyasi". Sharipova N. – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
6. "O‘zbek xalq adabiyoti". Qodirov M. – Toshkent: O‘qituvchi, 2014.
7. "Adabiy tahlil va badiiy tafakkur". Rasulov A. – Qarshi, 2011.
8. "Tanlangan asarlar". Vohidov E. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi NMIU, 2005.